

*Euskal Herriak eta
hizkuntzak ukipen-
egoerako menpekoaren
lekua betetzen dute;
alderantziz, ukipen-
egoerako
dominatzailearen lekua
hartzten dute Espainiak
eta Frantziak, herri eta
hizkuntzekin.*

TXILLARDEGIREN OMENEZ: GOGOETAK

Maria-Jose Azurmendi

*Euskal Herriko Unibertsitateko katedraduna
BAT Soziolinguistika Aldizkariaren batzordekidea
Helbide elektronikoa: ehu-azurmendi@telefonica.net*

Zuk esandakoen artean nik ezagutzen ditudanak, gogoeta ugari eragin dute nigan sarri, baita gaur egun ere. Egia esan, merezi du zure ibilbide luze eta argitalpen-kopuru handiaren biltze-lana egitea, azterketa orokor eta sakon bat burutzeko. Antzera esango nuke BAT aldizkariaren inguruan ere. Alabaina, omenaldi moduan, orain, zugandik jasotako ideia pare baten inguruan nire gogoeta zenbait eman nahi nituzke aditzera hemen, modu apalean.

Gure artean ezaguna da euskararen erabileraren inguruan sortu duzun eredu matematikoa⁶. Gogoeta ugari egin daiteke ereduari buruz; nik, ordea, gutxi batzuk aipatuko ditut.

- Euskararen egoera ez da inon orokorra, autonomia, lasaia, librea, nahikoa edota beharrezkoa. Horren arrazoiak, besteak beste, honakoak dira: euskaldun elebakarrak bukatu dira, Euskal Herri osoan euskaldun elebidunak nahiko sakabanatuta daude. Neurri handi batean, Euskal Herriak eta hizkuntzak ukipen-egoerako menpekoaren lekua betetzen dute; alderantziz, ukipen-egoerako dominatzailearen lekua hartzten dute Espainiak eta Frantziak, herri eta hizkuntzekin.

Aspaldi ikasi genuen errealitate pragmatikoan ez zirela egiak teoriar esaten zizkiguten zenbait gauza. Adibidez, elebitasunaren eta elebiduntasunaren inguruan ukipen-egoera orekatuak izan zitezkeela, elebitasun gehigarriak, elebiduntasun lasaiak, eta abar. Gurean, EAEan behintzat, euskara ere hizkuntza ofiziala dela lortu denean, eta horrela elebitasuna ere (instituzionala, soziala eta, horren ondoren, elebiduntasun indibiduala ere) posible zela lortzea uste genuenean, zer ari zaigu gertatzen?, nola gaude?, noranzko bidean sartuta gaude?, nori dagokio gehienbat?...

Esandako guztiaz haratago, soziolinguistikaren historian elebakartasun instituzionala eta soziala izan dira eredu nagusiak eta ohi-koak; elebitasun instituzionala eta soziala trantsizioko bigarren egoera izan da, aurretiko elebakartasun instituzional eta sozial batetik beste hirugarren egoera elebakar instituzional eta sozial batera igarotzeko zubi modukoa. Horrela izan da gutxienez mendebalde garatua deituriko gure inguruan, gaur egun Europako Batasunean bertan ere. Hemen ez dira kontuan hartzen, noski, ukipen-egoeraz aparte

ezagutzen eta erabiltzen diren bestelako hizkuntzak, gurean adibidez ingelesa edo alemana, atzerriko hizkuntzak baitira horiek, ez ukipenezkoak (oraingoz behintzat, egungo mundu geroz eta globalizatu honetan).

Elebitasunaren egoera prozesatzailea honela adieraz daiteke, laburbilduz:

1. ELEBAKARTASUN INSTITUZIONALA ETA SOZIALA: A hizkuntzan

2. ELEBITASUN INSTITUZIONALA ETA SOZIALA: A eta B hizkuntzetan

3. ELEBAKARTASUN INSTITUZIONALA ETA SOZIALA: A ala B hizkuntzan

Hiru egoera horietan tipoak eta graduak bereiz daitezke. Adibidez, elebitasun-egoera zenbait modutan deskribatu ohi da: hizkuntza baten edo bestearen aldeko egoera desorekatua eta asimetrikoa, ala orekatua eta simetrikoa bi hizkuntzetan; kulturbitasunarekin lotuta ala ez; diglosiarekin lotuta ala ez; gehigarria ala kengarria eta abar. Komeni da ondo bereiztea elebakartasun eta elebitasun instituzionala eta soziala, nik orain kontuan hartzen ditudanak, eta elebakarduntasun eta elebiduntasun indibidualak, bestelako moduan funtzionatzen dutenak.

Alderdi horretatik ikusita badirudi honako ideiak eman daitezkeela:

— Sinkronikoki, euskara 2. elebitasun-egoeraren eta 3. elebakartasun-egoeraren artean kokatzen da. Baina kasurik onenean elebitasun desorekatuan, asimetrikoan, gatazkatsuan, eta, gainera, erdaren aldeko egoeran (espainiera eta frantsesa);

— Diakronikoki, zalantzazko egoeran, 2. elebitasun-egoera eta 3. elebakartasun-egoeraren artean. Orain, honako galdera egin daiteke: azken urteetako bilakaeraren datuak kontuan izanda, noranzko bidea da nagusi? onenean 2. elebitasuneranzko bidean? eta, horrela bada, nolako elebitasun-motarantz? Hona hemen erantzun beharreko galderak.

• Beraz, erraz uler dezakegu gurean ematen den eredia **anisotropia-eredua** dela, eta ez isotropiarena. Eta badirudi esan dezakegula onena ere badela; graduak bereiztea komeni da, eta eginkizun horretarako oso baliagarria da Txillardegiren eredu matematikoa. Eredu horren bitartez, euskaldun proportzioaren, euskaldun konpaktazioaren edo trinkotasun erlatiboaren arabera, euskara erabileraren atalasea aurreikusi eta azaldu dezakegu, atalase txikia, edozein modutan

---

Soziolinguistikaren historian elebakartasun instituzionala eta soziala izan dira eredu nagusiak eta ohikoak; elebitasun instituzionala eta soziala trantsizioko bigarren egoera izan da, aurretiko elebakartasun instituzional eta sozial batetik beste hirugarren egoera elebakar instituzional eta sozial batera igarotzeko zubi modukoa.

Euskara 2. elebitasun-egoeraren eta 3. elebakartasun-egoeraren artean kokatzen da.

Baina kasurik onenean elebitasun desorekatuan.

Azken urteetako bilakaeraren datuak kontuan izanda, noranzko bidea da nagusi? onenean

2. elebitasuneranzko bidean? eta, horrela bada, nolako elebitasun-motarantz?

Askotan pentsatu ohi dut nola den posible euskararen alde horrenbeste gauza egin eta energia erabili ondoren, normalizazio-prozesua horren mantso joatea.

ere, euskaldunak elebidunak direlako eta erdaldun elebakarrak, berriz, gehienak.

Anisotropia kontzeptua aplika daiteke baita ere, nire ustez, euskararen erabileratik haratago, normalizazio-prozesuan gertatzen diren bestelako ezaugarriak neurtzeko eta ulertzeko. Adibidez, askotan pentsatu ohi dut nola den posible euskararen alde horrenbeste gauza egin eta energia erabili ondoren, normalizazio-prozesua horren mantso joatea (bilakaera normalizazio aldera doanean behintzat, beti eta etengabe ez baita horrela gertatzen).

Nik ezagutzen dudan neurrian, Europako Batasunean adibidez, ez da gure antzeko egoeran dagoen herri eta hizkuntzarik gu baino gehiago egiten duenik, ez absolutuki ez eta erlatiboki ere, ez ofizialki, ez instituzionalki (kasu batzuetan behintzat, gure lurralde ezberdinen egoera ezberdinak ikustean nabari agertzen da hau). Baina aldea, batez ere, maila sozialean dago, kontuan hartzen badugu zenbat erakunde, talde, ekintza, mobilizazio, ikerketa, argitalpen, eta abar ditugun martxan gurean. Baina galdera da: horrenbeste energia erabili ondoren, norainoko emaitzak lortzen dira?, edo aurreko puntuarekin lotuz: anisotropia eredu erabiliz, nola ebaluatuko genuke euskararen egoera? non kokatuko litzateke euskara lehen aipatutako bilakaera-ereduan? elebitasun sozialerantz, modu argian ala ez? nolako ekintza-trinkotasun maila beharko litzateke euskararen normalizazio-prozesuan eragin argia izateko?...

• Aurrekoarekin jarraituz, eta asko laburtuz, badirudi bi bide nagusi ikusten direla euskararen (eta Euskal Herriaren) normalizaziorantz argi joateko, baita normalizaziora iritsi eta bertan mantentzeko ere:

— 1) Mailaren arabera:

- Maila jeneralean: Europako Batasuna, Espainiar eta Frantziar estatuak, Euskal Herri osoa,...

- Maila partikularrean: gizabanakoa, taldeak, ... (beti ere tar-teko mailak ahaztu gabe, gutxienez aipatutako maila ezberdinen artekotasuna ziurtatzeko);

— 2) Ekintzen arabera:

- Jeneralenak direnak: politikoak, ekonomikoak, kulturala orokorrak,...

- Partikularrenak direnak: ikerketak, argitalpenak, festak, kulturala partikularrak, ... (berriro ere erdi bidean daudenak kontuan hartuz, adibidez: gure artean ditugun zenbait erakunde sozial, talde, ekintza eta abar hemen koka daitezke);

— 3) Zientzien ikuspegitik:

- Ikuspegi jeneralagokoak: soziologia edo politika...

- Ikuspegi partikularragokoak: psikologia edo pedagogia... eta abar.

Nahiz eta jakin, azkenean, mailak, ekintzak, ikuspegiak eta bes-
telakoak bereizi behar direla, lotu eta erabili, nik honako ideiak pla-
zaratuko nituzke:

- 1) Alde batetik, eraginkorragoa izan daiteke bide jeneralagoa azpimarratzea eta jarraitzea, maila, ekintza, ikuspegi, eta abarretan.
- 2) Eta bestetik, errazagoa da bide partikularragoa jarraitzea, batez ere, gauden ukipen menpeko egoeran, izan ere, gauza bat da nahi dena eta bestea ahal dena, edo bestela esanda, gauza bat da utziko digutena (partikularragoa den bidea gehiago) eta bestea aukera dezakeguna errazago (partikularragoa dena, berriz ere).

Eztabaida hau egokia da, besteak beste, Txillardegiren eredu matematikoan aipatzen den **leialtasuna** nola ulertu daitekeen ikusteko, leialtasuna kontzeptua gehienbat bide partikularretan kokatzen delako (agian, bide partikularrenetan): maila pertsonalean (norberaren sare eta taldeetan), ekintza arruntenetan, egunerokotasunean, ikuspegi psikologikoan, eta abar. Egia esango badut, nahiz eta asko pentsatu guzti honi buruz, ez ditut nahitaz gauzak geroz eta argi-ago edo ziurtasun handiagorekin ikusten. Leialtasuna ezinbestekoa zaigu, hori gabe jai dugu, horretaraino ikusten dut; baina, zer gehi-ago beharko genuke leialtasuna bera ahalik eta gehien handitzeko, zabaltzeko? eta, leialtasun-bideak bide jeneralagoekin lotzeko? lotze hori agian erdibidean dauden maila, ekintza eta ikuspegi bitartez lor daiteke? artekotasun honetan kokatzen al da gaur egun azpimarratzen den **sare sozialaren garrantzia**?...

• **Leialtasuna**, ordea, zer da? Gure artean **atxikimendua**, **fideltasuna**, **identitatea**... terminoak ere erabiltzen dira antzeko esanahia adierazteko, nahiz eta erabateko sinonimoak ez izan. Nekeza da jakitea nork erabili zuen lehenbizi leialtasuna hitza eta kontzeptua soziolinguistikan; nik dakidan neurrian, J. Fishman (hizkuntzaren soziologo eta soziolinguista) izan zen *Language loyalty in the United States* (1966) argitalpenean⁷. Gero, ordea, autore honek berak beste hitz eta kontzeptua erabiliko du, antzeko esanahia adierazteko (ez ordea erabat berdina): **identitatea**, edo gure egoera bezalako kasutan **identitate etnikoa**, edo **identitate etnolinguistikoa** (testuinguru psiko-soziolinguistikoan ohikoa den moduan): *Language and ethnicity* (1977)⁸, edo *Handbook of Language & Ethnic Identity* (1999)⁹, argitalpenetan bezala. Gurean nahiko ezaguna dugun Fishman autorearen identitateari buruzko bilduma ere X. Erize-k eginga du (*Llengua i identitat*, 2001)¹⁰. Hala ere, agian komeni zaigu leialtasuna eta identitatea biak mantentzea, teknizismo moduan, erraza agian gurean jadanik bereizirik erabiltzen ditugulako:

**Nik honako ideiak
plazaratuko nituzke:**

1) **Alde batetik, eraginkorragoa izan daiteke bide jeneralagoa azpimarratzea eta jarraitzea.**

2) **Eta bestetik, errazagoa da bide partikularragoa jarraitzea, batez ere, gauden ukipen menpeko egoeran, izan ere, gauza bat da nahi dena eta bestea ahal dena.**

Zer gehiago beharko genuke leialtasuna bera ahalik eta gehien handitzeko, zabaltzeko?

Leialtasuna, Txillardegiren eredia erabiliz, isotropia eta anisotropia arteko euskararen erabileraren aldea neurtzeko, leialtasuna bai/ez ematen den eta nolako neurrian ematen den jakiteko;

Identitatea, berriz, euskararekiko identitate etnolinguistikoa, zenbait bestelako prozesu psiko-sozialak eta portaera psiko-sozialak ere azaltzeko.

—1) **Leialtasuna**, Txillardegiren eredia erabiliz, isotropia eta anisotropia arteko euskararen erabileraren aldea neurtzeko, leialtasuna bai/ez ematen den eta nolako neurrian ematen den jakiteko;

—2) Eta **identitatea**, berriz, euskararekiko **identitate etnolinguistikoa**, zenbait bestelako prozesu psiko-sozialak (hautemateak, motibazioak, jarrerak, emozioak,... baita euskararen gaitasun altua edo osoa ere (Txepetek dion bezala, *Un futuro para nuestro pasado* (1987) argitalpenean¹¹)), eta portaera psiko-sozialak ere (euskararen aldeko aukerak, parte-hartzeak,..., erabilera bera ere) azaltzeko.

Iruditzen zait gurean gehiagotan aipatzen eta ikertzen dela identitatea, leialtasuna baino, baita nik neronek ere. Adibidez, E. Baxok-igindako omenaldian, gure *BAT Soziolinguistika Aldizkaria* honetan¹², honako artikulua idatzi genuen M.-J. Azurmendi, N. Larrañaga eta J. Apalategi artean: "Identitate Etnolinguistikoa (IELa) Euskal Autonomi Erkidegoan (EAEan)" (131-148 or.). Baina identitatea deitu, edo **nortasuna** deitu, ugariak dira jadanik egin diren ikerketak eta argitalpenak Euskal Herrian eta euskararekiko gertatzen diren zenbait fenomeno azaltzeko; adibidez, nahiko berria den *Euskal nortasuna eta kultura XXI. Mendearen hasieran/Identidad y cultura vascas a comienzos del siglo XXI/Identité et culture basques au début du XXIème siècle* izeneko argitalpena (2006)¹³.

Bukatzeko, Txillardegi, opa dizut beste urte asko betetzea, eta modu aberatsean betetzea: oraindik ere zure ideia soziolinguistiko berrien zain gaituzu eta.■

OHARRAK

1. *Euskararen Liburu Zuria*, 1977: 12: "Laugarren zatia: gurea bezala ez-ofizial diren beste hizkuntzek ukan dituzten problemak aztertzen ditu... eta gero, hainbat erresumatan hizkuntza zapalduak birre-iraitzeko esperientzia, aldekoa ala aurkakoa (Joxe Luis Alvarez Enparantzak)... Bosgarren zatia: molde generikoz eta teknikoz, baina hau ere esperientzia hori Euskadiri aplikatu gogoz, Elebitasunari buruzko lan bat ematen da (Maria Joxe Azurmendik)".
2. M.-J. Azurmendi. 2008. "Euskara erabiltzearen erraztasuna/zailtasunaren eragin emozionala eta horren ondorioak", *UZTARO* 64, 83-97.
3. *Soziolinguistika BAT Aldizkaria* 1, 1990eko otsaila: 7-8. EKB.
4. *BAT Soziolinguistika Aldizkaria* 67. 2008 (II). Soziolinguistika Klusterra.
5. Azurmendi, M.-J. 1991. "Hizkuntzak abertzaletasunen egituratzean". *Soziolinguistika BAT Aldizkaria*, 3-4: 175-189, 1991ko maiatza.
6. Eredu matematikoaren azken bertsioa *Hacia una Socio-Lingüística Matemática* izenekoa da (2001), SEI (Soziolinguistika Institutua Sortzen) erakundeak argitaratu zuena —gaurko Soziolinguistika Klusterra erakundearen aurrekoak—.
7. J. Fishman. 1966. *Language loyalty in the United States*. The Hague, The Netherlands: Mouton & Co.

8. J. Fishman. 1991. *Language and Ethnicity*. Amsterdam & Philadelphia: J. Benjamins & Co.
9. J. Fishman. 1999. *Handbook of Language & Ethnic Identity*. Oxford: Oxford University Press
10. X. Erize (Ed.). 2001. *Llengua i identitat*. (J. Fishman: *Language and Ethnicity*). Alzira: Bromera.
11. José Mª Sánchez Carrión ("Txepetx"). 1987. *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*. San Sebastián: ELKAR.
12. M.-J. Azurmendi, N. Larrañaga & J. Apalategi. 2008. "Identitate Etnolinguistikoa (IELa) Euskal Autonomi Erkidegoan (EAEan)". *BAT Soziolinguistika Aldizkaria* 67 (2), 131-148.
13. E. Baxok, P. Etxegoin, T. Lekunberri, I. Martinez de Luna, L. Mendizabal, I. Ahedo, X. Itzaina & R. Jimeno. 2006. *Euskal nortasuna eta kultura XXI. Mendearen hasieran/Identidad y cultura vascas a comienzos del siglo XXI/Identité et culture basques au début du XXIème siècle*. Eusko Ikaskuntza.